

IX

Minden a feje tetejére fordult a Mártonffy-házban hétfő reggel óta.

Azzal kezdődött, hogy Dudás Ferenc gyászba borult, halálra ijedt ábrázattal állított be, miközben a szapora nyeldekléstől alig tudott néhány szót eldadogni, s reménytelenül legyintgetett a kezével:

– Nagy baj van, istállom szépen. Olyan nagy baj, hogy...

Mártonffy, akit eléggé megedzettek a sors csapásai, csak feléje röffent kurtán:

– Mifene? No! Beszélj!

– A munkások nem jönnek, kérem szépen.

A nagyságos úr szemöldökének bozótjából üvegesen lesett ki a szeme:

– Hogyhogy nem jönnek, te Dudás?

– Megmakacsolták magukat,

– Egy se? Miket beszélsz?

– Nem éppen egy se. Vagy három hajlandó volt elindulni. De mit számít az a három pár dolgos kéz ahhoz a famennyiséghez, ami még hátra van!?

Mártonffy úr szöges talpú, nagy bakancsával olyan döngő léptekkel járkált a szobában, mintha lyukat akart volna taposni a padlóba. Olykor megállt az asztalnál, s kissé meghajolva, rásújtott öklével:

– Vaddisznónak való postával lövöm agyon az egész bandát! De elsőnek téged, te hitvány Dudás! Te elátalkodott méregkeverő!

A szolgál hátrahúzódott. Szeretett volna ő már kereket oldani a Mártonffy-gazdaságból. Elege volt. Mindenért ő a hibás, ő t szidalmazza a gazdája. Hát tehet róla, hogy

éhkoppért senki sem kapható munkára? Ki az a bolond, aki csak úgy szerelemből döntse a fát hétfőtől szombatig?

Dudás már meg sem próbált eligazodni a dolgok egymással összegubancolódo rendjében. Ő csak azt tudta, hogy az úr nem fizet, fizetség nélkül pedig a munkások nem ragadják meg a fejsze nyelét.

De valami rossz előérzet is kínozza. Néha éjszakánként, ha nem jött álm a szemére s elgondolkozott: látta a Mártonffy-birtok bomlását. És emiatt saját talpa alatt is mozogni érezte a földet.

Jó volna menekülni innen, hiszen az ő bére is bent van, neki sem fizet a nagyságos úr. Igaz, hogy a mindennapi betevő falat egyelőre nem okoz gondot neki. Ha egyebet nem is lát a készségeskedései után, de a hasát naponta kétszer-háromszor jól megtömi a konyhán. S a családjá is eléldegél valahogy.

Menekülne ő, itt hagyna csapot-papot; de hová? Sejtette, hogy ha bevárja a végét, ő t is maga alá temeti az a nap, amikor megkondul a halálharang a birtok fölött. Ha nem egyéb, még agyonverik a falu szegényei.

Egyre több az ellenkezés, a makacskodás, s nagy az izgalom a nép között. Olyan is akad, különösen a nyelvét nehezen fékező asszony nép közt, aki nyíltan gyalázni meri a nagyságos urat. Jaj, dehogy szólna ő erről egy szót is! Legjobb, ha elengedi a füle mellett, és elfelejti már a következő lépésnél.

Nehéz követni az élet változásait. Milyen hatalmas úr volt valamikor Mártonffy Elek! Korbáccsal a kezében, recsegő nagy hangon parancsolgatott, és mukkanni sem mert senki.

Mostanában pedig nyíltan szidják, ócsárolják, s ha az elkeseredett emberek közül valaki fölajt egy-két deci szóbátorítót, kimondják nyíltan, hogy hová menjen a nagyságos úr s mit csináljon vele az a fennvaló öregisten, aki heréket teremtett erre a nyomorult világra!

– Te még itt vagy? Pusztulj, mert mindjárt seggbe rúglak! Nekem a föld fenekéből is embereket keríts! Azokat a talpfákat idejére le kell szállítani!

Dudás Ferenc, amilyen pattogó, mitugrász és fennhéjázó volt künn a falubeli cimborák közt, most épp

olyan gyámoltalanul, lelke mélyéig elkeseredve tántorodott ki a küszöbön.

Mit tegyen? A nagy fal megnőtt előtte, azt ő sem áttörni nem képes, sem megmászni. Legfennebb a fejét verheti bele, de a fal állni fog rendületlenül, s napról napra szilárdabb, keményebb lesz.

Mély keserúséget érzett Farkas Imre és Covrig iránt, ők az okai mindennek. Ők kavargatták meg az életet. Azok ketten bujtogatják a népet. S mind többen hallgatnak a szavukra.

Eltökélte, hogy a föld alól is pénzt szerez, és öt liter bort fizet a csendőrőrmesternek, hogy lássa el a baját annak a két pokoli ördögnek. Mit? Fizetne akár egy egész vederrel is!

Hallatszott tavaly, hogy Farkast, majd nem sokkal később Covrigot is alaposan megruházták az őrsön. De lám, az sem használt! Ha az őrmester úr hatalma is ennyire véges, akkor igazán el kell következnie a végítéletnek.

Lelkében mély gyökeret eresztett a kétségbeesés s a saját tehetetlensége fölött érzett keserőség. Sziszegve káromkodott. Mert ha azok a Covrigék nem folyton szítanák a tüzet, menne minden, mint a karikacsapás, a nép hallgatna Mártonffy nagyságos úrra: szépen elindultak volna az erdőre fát dönteni, minden rendben lenne, neki sem kellene hallgatnia a gazdája részeg kitöréseit, sőt, talán még a bérét is megkapná rendre-rendre.

Míg a magatehetetlen szolga az utcán ámbolygott, s már ahhoz sem volt bátorsága, hogy benyisson egyik-másik kapun, azalatt Mártonffy úr örök vigaszadójához, a maga főzette, tüzes pálinkához folyamodott. Sokat ivott ezen a délelőttön, de mintha az alkohol bűvös hatalma is szertefoszlott volna. Nem nyújtott neki megnyugvást, nem űzte el a gondjait, s a mámor köde is csak úgy kerülgette az agyát, hogy közben mindent világosan át tudott gondolni.

Mintha kizökkent volna a világ kereke a kitaposott nyomokból. Fölfordult, megbolydult minden.

A szerződés és a váltó, amit a két ügyvéd aláíratott vele, nagy előzékenykedések és tiszteletteljes hajlongá-

sok közepette, egyre keservesebben égette a tudatát. Hogy bárhol található vagyónából kivehető az a bizonyos összeg. Mennyi pénz is? Már maga sem tudta. Belegabalyodott a sok számításba, fejtörésbe.

Honnan is fognák ki azt az összeget, ha sor kerülne a végrehajtásra? A telekkönyvben tisztán, tehermentesen csak a kert fölötti földek találhatók...

Kétségbeesés környékezte. Ó, hogy miért is tette alája a nevét annak a szerződésnek?! De hát ki számíthatott volna rá, hogy a napszámosok ellenállásán csődöt mond a kitűnőnek ígérkező üzlet, mely egy időre lélegzethez engedte jutni a sok adósság, baj, gond között?!

Vagy kezdjen tárgyalásokat azzal a kövér városi fakereskedővel, aki vörösés lila pofáját mindegyre betolja a faluba s mindegyre holmi üzleti lehetőségek után szimatol? Ha átadná neki a vállalkozást...

– Nem, azt nem! – tiltakozott. – Nemrég perbe keveredett azzal az agyafűrt alakkal, s tízezer lejébe került, míg tisztázódtak a dolgok. Már akkor fölfogadta, hogy még a fejét is elfordítja, ha találkozik a fakufárral.

Minden lehetőség megfordult a fejében. Az is, hogy – végső megoldásként – bocsásson áruba néhány darabot a kertek fölött még mindig hó alatt alvó első osztályú földekből, s elégítse ki vele a napszámosokat.

Nem, erre még gondolni sem szabad. Mi lesz akkor majd Erzsikével? Mit fog örökölni?

A Mártonffy-házat sújtó rossz előjelű események, persze nem maradtak titokban senki előtt, aki az udvarház környékén ő rölte az élet egyhangú napjait. A készülő tragédia előszele besuhintott Erzsike magányába is. A leány, megrémülve a hírektől, a megszokottság hatalmának engedelmességgel, nyomban imádkozni kezdett.

Ebédelni is hiába hívták. Begubózott, mintha ezzel a félrevonulással kivédhetné a sors ökölcsapását.

Mártonffyné ugyan nem tudott semmi biztosat a szerződésről, de – mivel a múltkor tanúja volt a pénzdobálásnak, s tudta, hogy az ura egy időre elhallgattatta a bankot is – a mai nap hírei a napszámosok ellenállásáról, fölidézték benne a közelgő veszély sejtelmét.

Mindenki megérezte a katasztrófát a Mártonffy-ház körül.

Az asszony néha beállított a szobába, ahol az ura tehetetlenül vergődött önemésztő gondjai közepette. Csak megállt előtte, s megnézte hosszan. Lenke asszonyt régóta nem látta sírni senki, legkevésbé az ura. De most könnyesek voltak a szemei. S ez olyan furcsa volt, mintha az egykori Solymossy Lenkét kicserélték volna.

Ha nem tombol Mártonffy körül a pokol ezekben az órákban, akkor most harsányat nevetett volna a feleségén. Rátaposott volna a megtört gögre, a szertefoszló asszonyi állhatatosságra, amellyel annyit kínozza ő t. De az idő nem volt alkalmas ilyesmire. A férfi is hosszan nézett az asszony szemébe, ő is vádolva és gyűlölködve. És ő sem szólt.

Egyetlen gondolatukat sem voltak hajlandók megosztani egymással.

Dudás Ferenc néhány cselédtársával újra kezdte a házalást. A legkülönbözőbb módszerekhez folyamodott. Próbálta szép szóval rábeszélni az embereket, hogy szedelőzködjenek és induljanak ki az erdőre. Mikor a szép szó nem használt, fenyegetőzésre váltott át:

– Tudd meg, hogy csendőrrel vitlek ki! – kiáltotta reszkető szájjal.

Covrighoz is beállított, s be újra mindazokhoz, akik már a múltkor megtagadták a munkavállalást. Covriggal még kezét is fogott s egészsége felől érdeklődött. Tudakolta a családját, s megsimogatta az egyik gyermek barna fejét. Aztán rátért a tárgyra. Szép szóval, hízelkedve beszélt, de Covrigon nem fogott a mézes-mázos modor. Már az első mondatra kitört:

– Fel kéne akasztani, s nem is a nyakánál, hanem a két lábánál fogva, aki erdőlni megy a nagyságos úrnak!

Dudásnak elállt a szava. De csak egy pillanatra. Akkor aztán benne is fölhevült az önérzet, felemelte a hangját:

– Majd megmutatom én neked, te alávaló!

Erre nagyot szökött Covrig Aurel, s a hirtelen mozdulattól támadt szél nyomban falhoz lapította a feleségét és a gyermekeket. Szepmenten nézték, mi lesz most?!

– Te bitang! Te semmiházi! – kelt ki magából Covrig. – Téged is az uraddal együtt kéne összekötözni, s átvetni a kettős fedelű kastély tetőormán! Hogy ott lógnak mind a ketten! Megéred a pénzedet! Igazi cseléd

vagy, a legrosszabb fajtából! Pfuj! – és nagy lendülettel szembeköpte.

Dudás az arcához kapott, s fordult volna, de nem találta a kilincset.

– Pusztulj innen az anyád keservibe!

A nagy felindulástól az asszony megrettent, s gomolygággá zsugorodva lapított a fal mellett. Csak később mert megszólalni:

– Hátha tényleg felad a csendőrségen?

A férjével azonban nem lehetett beszélni.

– Menjen, s bolondítsa a keresztanyját, de ne engem. Elég volt már a sok hitegetésből! Ez is olyan, hogy segítené a gazdájának a hetedik bőrt is lenyúzni a napszámosról! Majd egyszer még a pofájára mászunk ennek a jómadárnak...

Felesége higgadtabb volt, nem lobbant:

– De ha a csendőrök...

– Akkor ennek a főregnek kitapossuk a belit! Ki!

Sikertelen volt minden kísérlet, mely az udvarból indult, hogy favágókat toborozzon. Dudás végül is kijelentette a nagyságos úrnak:

– Ha tetszene látni, hogy mi van odalent a faluban! Ez már tisztára lázadás, kérem!

Mártonffy, mint aki nincs teljesen tudatában a cselekedeteinek, ahogy Dudás magát mentegető lamentációját hallgatta, s fülét meglegyintette a lázadás említése, eszeveszetten ragadta le a fali szegről a dróttal tatarozott vadászpuskát, töltényeket kotort elő a fadobozból, s véreeres szemeit fenyegetőleg forgatva ordibálta, hogy vérfürdőt rendez, halomra lövi a parasztokat.

A cseléd tanácsosnak vélte kívül kerülni az ajtón. Sohasem lehet tudni, mi telik ki ettől az izgága emberoncostól. Elég, ha egyszer véletlenül elsüti a puskáját, s a golyó épp az ő hasába lyukaszt.

Mártonffy, amikor egyedül maradt, a fegyvert visszaakasztotta a szegre.

A falu mintha megdermedt volna. Bezárkózott. Ember alig mutatkozott az utcán. A tél tovaillelani készülődött, csepegett az eresz, s az olvadó hó nedve mélyen beleitta magát a talajba. Ahol eltisztult, ott fekete, ragadós sár keletkezett, s vastagon rakódott rá a lábbelire.

Roszbabb az ilyen idő a szegény embernek a télnél is. Hiszen a sár letépi a talpat, s meg kell csináltatni. De miből? Mezítláb pedig nem bújhat ki az ember a házból.

A keskeny, alig ujjnyi hosszú udvarok kapuit elrepszelték. Csak azok maradtak nyitva, amelyek mögött tágas udvarok terpeszkedtek, téglából emelt gazdasági épületekkel. A módosabb gazdáknál amúgy sem próbálkozott senki, hogy napszámba hívja ő ket. Pedig azok is meghányták-vetették maguk közt Mártonffy nagyságos úr szorongatott helyzetét. De úgy gondolták, ha nem is mondták ki nyíltan, hogy a Mártonffy-birtok, amikor oszítani kezd, csakis az ő markukban található menedéket. Más nem tudna fizetni érte.

Forrt a nép, izgalom járta át a falut, csak épp azt nem lehetett pontosan kiszámítani, hogy kinek mit hoz a holnap.

Hol Deák Attila, hol Radu Silvestru fogadott egy-egy fuvarost s vitette magát a vasúti állomásra. Nagy iparkodásban voltak.

Farkas Imre azonban nem zárta be a kapuját, sőt reggeltől estig képes volt a rozzant ház előtt púposodó kis hídon álldogálni. A híd alatt bújócskázó árkot, végig az egész falun, betemette a hó, de az árok alig bemélyülő medrén itt-ott már fekete foltokban kandikált elő a föld. Erősen készülődött a tavasz, s maholnap a kis árok megtelik szennyesen tovaúduló hólével.

Beszélgető társa mindig akadt Farkasnak. Ő pedig szenvedéllyel magyarázott, s rázta csontos ökleit a kastély idelátszó ablakai felé.

– Egyszer majd megérti a nép. Elég volt a szegények nyúzásából! Süljön meg Mártonffy úr a maga zsírjában, az az ő baja. De ne a mi vérünket szívja!

Ketten, hárman, sőt többen is gyülekeztek Farkas köré. Persze, azok közt, akik megálltak vele szót váltani, voltak óvatoskodók is. Miközben diskurálgattak, fejüket szüntelenül tekergették, s lesték az utcát, nehogy illetéktelenek vegyék észre, hogy ők Farkas Imrével egy követ fújnak.

Bán Dani, amióta Tarral együtt kimondta a nagy szót, hogy nem megy vissza az erdőre, egészen megváltozott. Most szakadatlan csak a Farkas Imre társaságában töl-

tené az időt. Azelőtt bezzeg hiába magyarázta neki Imre, hogy tartson velük, most ő a lehangosabb helyeslő:

– Úgy van! Igaz! Én is azt mondom!

– Össze kell fogni – hajtogatta Imre. – Ahogy a városi munkások csinálják. Akkor van erő! A nép erős, ha összefog.

De voltak akadékoskodók és ostobák is. Egy hang megjegyezte:

– Sokat beszélsz. De munkát adsz-é, hadd lám?

Imre nem lobbant föl. Nyugodtan felelt:

– Eredj Mártonffy úrhoz. Majd ad ő neked munkát. Dolgozhatsz nála látástól vakulásig. Csak győzzed, ha anynyira viszket a kezed.

Bán Dani kuncogott:

– Az igen osztán! Munkát ad, csak pénzt nem!

Többen fölnevettek. Már egész kis kör gyülekezett össze. Ezt viszont Farkas nem akarta. Ha fülébe jut a csendőrségnek, hogy itt az ő háza előtt valóságos népgyűlést tartanak, ismét tevékenykedni kezd a puskatus. Különösen most, hogy a helyzet kiéleződött a fadöntés körül.

A szurkálódó hang most Bánnak esett:

– Te is kiokosodtál, akár Farkas Imre. De hol?

– Ha az ember megégeti a kezit, nem dugja a tűzbe másodszor.

– Gondoltam, te is szemináriumot jártál.

A szó megütötte a Farkas Imre fülét. Tény, hogy tavaly télen pár hetet városon töltött, Majorosi Sanyi bedugta valahová napszámos munkára, s az estéket arra használta föl, hogy – ugyancsak a Majorosi jóvoltából – eljárógatott egy előadásorozatra, amelyet munkásoknak tartottak. Amikor onnan hazakerült, akkor kapta el a csendőrség, s alaposan ellátták a baját az ő rsön. De honnan szívárgott ki, hogy ő merre járt a múlt télen?

Úgy tett, mintha elsuhant volna füle mellett a megjegyzés. Egyébről beszélt:

– Városon másképp van. Ott nem lehet akármit csinálni a munkással. Mert azok meg vannak szervezve. Egységesen lépnek föl, ha szükséges. Ott tudnak! Ott van erő! Nem mint nálunkfelé...

Farkasnak kinyílt a szeme. Csak most derült ki, amikor harcba kellett szállni Mártonffy úrral az elmaradt napszámokért, hogy ha eleinte akadt is néhány napszám, akik kötélnék álltak s felültek a fullajtárok ígéretésének, most, hogy a bérfizetés hétről hétre elmarad, azok is csatlakoztak hozzájuk. Sokat emlegették maguk közt Boaruné harciasságát. Hogy az asszony éjszaka verte föl az urát az erdei kalyibában, s valósággal magával hurcolta, haza a faluba.

Hétfőn reggelre egyetlen ember sem maradt a fadöntés színhelyén. Az erdő halálos csendbe dermedt.

– Sze erő az itt is volna – felelt egy hang, melynek gazdája Bán mögött rejtőzött, s Farkasnak ki kellett nyújtania a nyakát, hogy lássa.

– Lehetne itt is, nem mondom – hagyta rá Imre.

– Hát nincs? Ki mondja, hogy nincs? – hangoskodott a másik.

– Ez az erő nem biztos, mert nincs megszervezve...

– De láthatod, hogy senki sem megy fát dönteni.

– Most nem. Mert az úr nem fizet. De az igazi az volna, ha mi diktálnók a béreket. Városon úgy csinálják. Ott sztrájkolnak, ha nem elég a bér.

Bán nem tűrhette sokáig, hogy más vigye a szót. Belekottyintott nagy bölcsen:

– Sze sztrájkolni itt is lehet. Hát mi nem sztrájkolunk?

– Ez más! Ezt csak a véletlen szülte.

Sok mindenről szó esett köztük. Foglalkoztak olykor a világ dolgával is, osztották a nagy politikát. Egyik arról tudott, hogy most már biztosan megbukik a kormány, mert az embereknek egy része éhenhal, ha ez tovább is így megy. A másik a papra hivatkozva fogadkozott, hogy az egész világon nagy változások készülnek, s Németországban máris úgy ontják az ágyúkat a gyárok, mint nálunkfelé a cséplőgép a búzát. Háború lesz, nagy a készülődés.

Bán szúrta közbe ismét a maga véleményét:

– Aki már volt egyszer háborúban, annak elég. Azt még egyszer kötéllel sem lehet elhurcolni. Hát mi az ember? Barom, hogy vágóhídra vitesse magát?

– Városon könnyű. Ott inkább van pénz – kezdte újra az okoskodást a szurkálódó.

– A szegény embernek mindenütt egyformán nehéz – felelte Imre.

– Akkor honnét van nekik pénzük sztrájkolni? Ezt mondd meg! Mert ahhoz pénz kell!

– Összeadják. Mindenki a munkabéréből.

Bán Dani figyelmesen forgatta barna tekintetét egyszer Farkasra, máskor a kötekedőre. Szeretett volna közbeszólni és igazságot tenni a vitában, de ehhez a témához ő nem értett. Bár megorrintotta, hogy a másik sem tudja, miről van szó, s csak azért jártatja a száját, hogy övé legyen az utolsó szó. A kötekedő nem hagyta a magáét;

– Még hogy fizessen az ember. Látom, mindenütt csak a pénz beszél! – s azzal kiköpött mély keserűséggel.

Bán Daninak eszébe jutott valami, s kicsit előbbre lépett:

– Sze a Szabó Pista bá doktor fia is éppen ebben tapod. Már térdig vásott a lába, mégsem sikerül neki.

Farkast elragadta a vita heve:

– Az más! Az egészen más! Az orvos csak a beteg embereket akarja meggyógyítani. Nem mondom, az is fontos. De egészen másról van szó! Az emberek életét, a társadalmat kell kigyógyítani!

Fiatal legényke haladt lefelé az utcán, s amikor meglátta Farkas Imre háza előtt a veszteglő férfiakat, ő is odadugta az orrát. Akkora kucsma volt a fején, hogy alig látszott ki alóla. De a kucsmat már az apja is esztendőig viselhette, mert szőre vörösre fakult, s itt-ott kikopott.

A vedlett főbeli alól élénk fekete szempár fürkészett ki a világba. A legény gömbölyű arca kissé puffadt volt és cserepedezett, vörösös a szélfúvástól.

Csak Bán Dani bá fordult hátra, amikor a jövevény a csoporthoz csapódott. Felismerte: Covrig Aurel feleségének volt valamiféle atyjafia. Szülei lent laktak a falu alsó végén.

A legény elkapta a szót. Épp az orvostól folyt a beszéd, amikor kikötött a csoport szélén.

– Hozzánk is ingyen jött ki az orvos, amikor anyám a múltkor beteg volt – szólta közbe. – Pedig megígérte

volt már Covrig Aurel sógorom, hogy előteremt valahonnan néhány lejt. De az orvos nem vette el.

Azt hitte, hogy valaki rágalmazta Szabó doktort, és hevesen kelt a védelmére. A legkevésbé sem tűrhette Bán Dani, hogy egy ilyen taknyos, csak úgy minden további nélkül, közéjük pottyanjon, s átvegye a beszéd fonalát. Leintette:

– Jó, jó. De azért az orvos is megtalálja a maga számítását. Mit gondoltok, miért akar búzát meg kukoricát szedni a néptől? Az tán nem az ő hombárjába vándorol? Vagyis az apjáéba!

Az előbbi ákácoskodó vitába szállt vele:

– Az orvosnak is meg kell élni valamiből.

Megint Farkas Imre:

– Persze. Szabó Mátyás a gazdákra épít. Azokat akarja megszervezni. Igaz, hogy a szegénytől nem fogad el semmit. Ez igaz. De nem is erről beszélek. Ez egészen más! A szegények kizsákmányolása ellen kell fölvenni a harcot, azt kell megszüntetni. Másképp sohasem változik meg a világ nálunk se.

Emelt hangon, feltartott fejjel beszélt, elragadta a hév. Hogy tudja megértetni ezekkel a tágra meredt szemmel bámészkodó, elesett, nyomorban vergődő emberekkel az igazságot, amelyet ő már megsejtett?

De ahogy Farkas Imrét elöntötte a tűz, a bakafántoskodó is nekimelegedett, kilökte a karját, félretaszította az előtte állót, hogy szemtől szembe kerüljön Farkassal; ingerülten a szemébe vágta:

– Hát csak beszélj! De ha a csendőrök torkodon forrasztják a szót, akkor majd neked is eláll a hangod! Tudd meg, hogy sem én, sem más egy banit sem fizetünk semmiféle szervezkedésre!

A válaszra nem is volt kíváncsi: sarkon fordult, s gyorsan elszaporázott,

– Nehéz a feje. Egyáltalán tud-e írni-olvasni? Járt-é iskolába?

– Hagyd a nyavalyába. Olyan kötekedő természete van, hogy a kákán is csomót keres. Izgága ember, neki soha semmi sem jó. S mindenkinél okosabb akar lenni. Hagyd, hogy menjen – szűrte le a véleményét Bán Dani.

E nap alkonyatán, tömött szürkületben már, a községi szolga, rongyos condrájában, huttyadozó járásával, a nyakába akasztott ő si dobbal, végiggyalogolta a falut, s betért a mellékutcákba is. Minden ötven-hatvan lépés után rávert a dob hasára, s a hangok riadóként peregtek a csöndben. Megvárta, hogy a dobverésre itt is, ott is kidugják fejüket a házakból, s akkor tagolt hangon, torkát teljes erejéből megfeszítve közhírré tette, hogy másnap reggel megérkezik egy teherautó, s erdőlöket szállít a szovátai hegyekben elterülő egyik erdőségbe. „Aki jelentkezik, előlegben is részesül.”

– Közhírré tétetik...

A hír gyorsabban járt a kikiáltónál. Az még a falu közepéig sem érkezett, már mindenki tudta, hogy új munkaalkalom kínálkozik a fadöntőknek. Lett is szaladgálás az esti utcán, percek alatt láz vert ki a községen. Ott egye meg a fene Mártonffy! – mondogatták, s készülődtek a holnapi napra. Úgy látszik, tél végére egy szikrányi megvalósul a reményekből, amiket már a nyáron és az ősszel szívükben dédelgettek.

Persze kenyeret sütni, hogy aztán ki-ki tarisznyáljon valamit az emberének, ilyen későn már nem lehetett. Ezért aztán futkostak az asszonyok át a szomszédokhoz. Egy darabka szalonnáért akár két nyári napszámot is készek voltak ígérni a gazdáknak. Így, a községi szolga hírverése nyomán, azok a módos gazdák is jól jártak, akiknek volt miből kenyeret meg szalonnát kölcsönözniük.

Nem volt egyetlen lélek az erdőlésre gyülekezők közt, akinek a hátán másnapra ne púposodott volna tömött átalvető vagy repedésig duzzadt tarisznya, amint a kocsmá előtt a behirdetett teherautóra várakoztak. Volt, aki betért egy deci melegítőre. Másokat elkísért az asszony, s emiatt hiába kacsingattak fél szemmel a kocsmá felé, erősen nyelve a nyelvüket.

Az asszonyok éberén őrt álltak, a pénzt is, amit a sofőr mellett üldögélő városi bőrkabátos úr előlegként kifizetett, nyomban kézbe vették.

A fakereskedő pedig, aki kék eres, kövér arcán némi derűt, de ugyanakkor rideg üzleti szellemet is hozott a faluba, akkora népszerűségnek örvendett ezekben a per-

cekben, hogy akár a pokolba is elmentek volna vele a kiéhezett, sok nélkülözést látott családapák.

Aztán a teherautó, jobbra-balra billegve a gondozatlan rossz úton, kihúzott a faluból. Az egymásnak ütdő férfiak mélyen szemükbe húzták a kucsmát, feltúrték az ujjas gallérját, s behúzták a nyakukat, A szembe süvítő csípős szél mintha borotvával hasogatta volna arcukon a bőrt.

A kocsmá előtt összeverődött asszonycsoport hosszasan nézett a távolodó gépkocsi után. Sokáig hallzott a motor berregése s a kerekre szerelt láncok éles csörömpölése.

– Úgy viszik ő ket, akár a vásárba összeszedett barmokat. Szegények – motyogta egy ványadt arcú, kopott fekete keszkenős asszony. S megtörülte keszkenője sarkával a nedves szemét.

*

A Mártonffy-udvart sem hagyta közömbösen a városi fakereskedő teherautójának veszett berregése. Ha mostanig még táplálhattak némi reményt a famunkások toborzására, ezzel a váratlan fordulattal minden elvégeztetett.

Az események súlya alatt vergődő Lenke asszony, azután, hogy a községi szolga telekiabálta a falut, magából kikelve, idegrohamok közt marcangolódva szaladgált végig a szobákon, majd ki az udvarra s onnan vissza a házba.

Szidott mindenkit, aki az útjába került.

A cselédek elhúzódtak.

Dudást pedig mintha maga a föld nyelte volna el: senki sem tudta, hová tűnt. Az első adódó alkalommal kisírt a konyhából, futó léptekkel sietett le a faluba, s ezt az estét a rokoni látogatásnak szentelte. Elege volt, nem bírja tovább! A Mártonffy család tagjai is ő t hibáztatják, a napszámosok is az ő arcába köpnek! Egye meg a fene ezt a bűdös világot!

A családi feszültség végsőkig fokozódott.

Mártonffyné valósággal rátört az urára:

– Elek! Elek! Az istenért! Tegyen már valamit! Bár egy lépést a favágók ügyében!

A nagyságos úr, mit sem törődve már, hogy mi történik körülötte a világban – akár a házat is fölgyújthatták

tőle –, dohányt vágott egy keskeny kis lapítón, jó élesre fent bicskával.

Amikor a felesége fölfogta, hogy ez a gyámoltalan emberroncs ezekben a sorsdöntő percekben finánc nem látta dohány aprításával foglalatoskodik, hátratántorodott, fejéből elszállt a vér, s kénytelen volt a falnak támaszkodni.

Csak pillanatok múlva jutott ismét lélegzethez:

– Maga vén pipogya! Csak uralkodni és ordibálni tud! Semmi egyébre nem képes! Igazi férfi, mondhatom! – húzta el a száját.

A férfi tekintetében nem mozdult a merev közöny. Arcán kétoldalt lefittyedt a bőr, talán le is fogyott az utóbbi időben.

– Ne ríj, mi ördög s pokol! Csillapodj! Pszt – emelte mutatóujját a szájához, s szemével a háta mögötti csukott ajtóra intett.

A másik szobában Erzsike tartózkodott. Apja hallotta imént a víz locsogását. Leánya biztosan mosakszik. Nem szükséges, hogy meghallja az anyja hisztérikus kitöréseit.

De már nyílt is az ajtó, és karcsún, üdén, de sápadt orcával, megjelent a leány. Egy pillanatra megállt a küszöbön, és közömbösen mérte végig a szüleit.

Mély csend szakadt a szobára.

Elsőnek Mártonffy eszmélkedett. Leánya felé fordult erőszakolt mosolygással:

– Légy nyugodt, kislányom. Azt a lovat megveszem neked, ha a fene fenét eszik is! A te apád mindig állta a szavát, tudd meg! Elég volt az imádkozásból, hogy az ördög vinné el azokat az apácákat! Jön a tavasz, s neked lovagolnod kell!

A száraz, sötét arcú Lenke asszony hűledezve csapta össze a tenyerét:

– Szent isten! Eszénél van maga, Elek?

A férfi kihúzta magát.

– Én? Minthogy én? – Arca szigorúan rándult.

– Egészen meghibbant! A ház roppan össze a fejünk fölött, és maga lóról álmodozik! Tisztára bolond!

A ház ura két tenyerével az asztal szélére támaszkodott, kissé előredőlt, úgyhogy testének egész súlyát a karja tartotta. Arcizmai remegtek.

– Én? Hogy én?... Ki mondta ezt?!

Nem bírta elviselni, hogy a leánya jelenlétében ilyent vágjanak a szemébe. Micsoda megalázás! Micsoda végzetes hanyatlása a régi erkölcsöknek, a társadalmi konvenciónak! Az asszony, az ő drágalátos felesége, született solymosvári Solymossy Lenke, teljesen kivetkőzött régi önmagából, egészen eldurvult, elparasztosodott a cselédek közt.

Ilyent kiejteni a száján! Hát ez már sok! Mindennél több!

Annyira meg volt rökönyödvé, hogy csak remegett, egyre hevesebben, de szó nem hagyta el a száját.

Az asszony, ahogy a tekintetük találkozott, s meglátta Mártonffy bizonytalanul néző szemét, holtfehérre vált, halkán fősikoltott, s tenyerével elfödte az arcát. De kirohanni nem volt ereje. Érezte, hogy mindjárt elhagyja az eszmélete, s elzuhan a padlón. Valahogy a közeli székig vonszolta erőtlen testét, s lerogyott.

Feje oldalt, a szék támlájára hanyatlott, s kitört belőle a zokogás.

Már a második eset volt az utóbbi hetekben – amit azelőtt évek óta nem tett –, hogy zokogni kezdett. Megöregedett, nem bírta tovább.

Erzsike, mielőtt visszavonult volna magányába, ellenséges pillantással sújtotta az anyját. Az utóbbi időben váratlanul meggyűlölte ezt a száraz, rövid mondatokban beszélő, erélyes asszonyt, s egész szívével az apjával érzett.

A ház ura zihálva szedte a levegőt. Lesújtó fáradtság vett rajta erőt. Az asszonyi zokogás lelke mélyéig megrendítette. Talán arra is kapható lett volna, hogy odalépjen a feleségéhez, föléje hajoljon, s megsimogassa a fejét.

Igaza van: gyöngé, tántorgó ember ő...

– Mindig volt valahogy, a fenébe! – motyogta maga elé.

Mártonffyné máris összeszedte magát. Hangja határozott s ismét ellenséges lett:

– Volt valahogy! Csak ezt ne hallanám! Micsoda megalázó tehetetlenség egy férfitől! Miért nem néz munkások után, Elek? Mit akar egyáltalán? Mi lesz így velünk?

Mártonffy legyintett, a maga fölényes módján:

– Nem kell mindjárt megijedni.

– De most... Most... Ilyen még nem volt...

– Majd megmutatom én annak az ügyvédnek!

Az asszony ezekben a válságos pillanatokban nem bírta a mellébeszélést, a mindenre fittyet hányó, felelőtlen szavakat.

– Az ügyvéd nem hibás!

– Maga is a pártjára áll? – kiáltotta a férfi.

– Az ügyvéd magán akart segíteni. Tudta, hogy tönkremenőben van a birtok. A bankok szorongatták. Az az ember jót akart. Kár hibáztatni!

Hát ezt az Isten sem érti! Most meg az ügyvédet menteti, aki aláíratta vele a végzetes szerződést a talpfák kitermelésére s az újabb váltót.

– Akkor ki az oka? Talán én? – csapott a mellére Mártonffy.

Lenke asszony szemét le nem vette az uráról, s úgy mondta ki a kemény vádat:

– Maga! Egyedül maga!

A szó szinte leszédítette a férfit:

– Nem igaz! A paraszt az oka! A condrás paraszt, mert halomba lövöm az egészet! – kiabált.

Az asszony gúnyosan elhúzta a száját, s megvetéssel, ironikusan suttozta:

– Ugyan hagyja már, ne mind lövöldözzön, mert végül még megijedek magától...

A mosoly és a szó sebzett. Fájt.

Mártonffy előbb elhallgatott, majd csapkodni kezdte az asztalt:

– Fogjon be Dudás! Járja be a vidéket! Minden falut! S haza ne jöjjön, amíg húsz favágót nem szállít nekem! Szóljatok neki, hogy azonnal fogjon be!

De a feleségéből áradt a hidegség, s úgy érezte, az északi szél csap arcába a nézéséből.

– Pénz nélkül hiába küldi Ferencet. Előleg nélkül senki sem áll kötélnek. Különben is a fakereskedő minden épkeztláb embert összeszedett a vidéken.

Az ellenvetések felkorbácsolták:

– Parancsolom! Majd én megmutatom!

– Elfelejtí, hogy maga már nem főszolgabíró. Régen volt az, amikor ingyen lehetett dolgoztatni az embereket. Annak már lejárt.

Mintha mély álomból riadt volna fel Mártonffy.

– Ostobaságokat beszél – mondta.

– Még ha személyesen szolt volna velük, mielőtt a fakereskedő össze nem szedte őket. De maga...

A férfi közbevágott, csinált önérettel:

– Személyesen? Hát ki vagyok én?

– Hagyja már ezeket a hangokat. Kérem.

– Parancsolom, hogy fogjon be Ferenc!

Hát jó. Végre egy kis mozgás az élet dermedtségében: Erzsike szolt ki a másik szobából Dudásnak, hogy szaladjon. Mártonffyné nem mozdult a helyről, ahová leroskadt. De amint a lánya erélyes, tagolt szavait hallotta, rémülten ismerte föl bennük a férje hanghordozását. Megborzongott. Hiszen ez a leány egészen olyan, mint az apja!

Ferenc egy ideig töprengett, hogy vajon elegendő hó van-e a falun kívül ahhoz, hogy szán elé fogja a lovakat. De a szán kicsinek is látszott. A maga részéről teljesen reménytelennek tartotta ugyan az újabb kísérletet: mert ha valakinek, hát neki alkalma volt megismerni a napszamosok hangulatát. Ami pedig a faluban történt, annak híre hamarosan bekóborolta a messzi községeket is.

Mégis úgy döntött, hogy a legnagyobb szekér elé fogja a lovakat, s deszkákat is rak a szekérderekba, hogy legyen mire ülni az embereknek. De miféle embereknek? Ki lesz az a bolond, aki Mártonffy fizetőképtelenségének biztos tudatában erdőlni jöjjön?

Ő világosabban látta a helyzetet, mint azok ott bent, a tágas udvarház falai közt. Azért csak csinálta, amit mondtak neki, hiszen a parancs, parancs. Ő maga is föl-készült az útra, meleg gúnyába öltözködött, s olyan magabiztosan készülődött, mintha semmi kétely nem aggasztaná. Voltak pillanatok, amikor – ó, jámbor reménység! –

maga is elhitte, hogy talán-talán sikerrel járhat az újabb nekirugaszkodás.

Amikor az erősen zörgő szekér nagy robajjal kifordult az udvarból, Mártonffyné kételkedve ismét megjegyezte:

– Miért nem megy személyesen, Elek? Csak ül egy helyben... Istenem...

A hangra mintha magához tért volna az úr:

– Semmi köze hozzá! Kérem, hagyjon már! Ne gyö-törjön!

De az asszony is tudott erélyeskedni:

– Akarom, hogy személyesen menjen!

Sértődötten tört ki a felesége kívánsága ellen:

– Mit képzelsz maga? Én nem vagyok béres! Érti? Tes-sék tudomásul venni! Nem vagyok hajlandó megaláz-kodni a parasztok előtt! Még hogy menjek nekik könyö-rögni! Mit nem képzelsz maga?

Lenke asszony ült a széken, vergődött és szenvedett, jelenlétével ránehezedett a férje hangulatára, ingerelte, bosszantotta. Nem lehetett tőle szabadulni. S ráadásul egyszerre más húrokat kezdett pengetni, megtört, szenvedéssel teli hangon:

– Értem sem teszi meg, Elek, hogy személyesen indul-jon el?

Régóta nem kért tőle semmit ez az asszony. Ilyen fordulatot nem várt, erre nem volt elkészülve, alig akart hinni a fülének. Annyira meglepte a szavak behízselő kedvessége, hogy csak a száját tudta megmozdítani, de hang nem hagyta el az ajkát.

Mártonffyné talán megsejtette mondatai hatását, így folytatta:

– És a leányáért sem teszi meg? Én olyan keveset kértem magától az életben. Ha jól emlékszem, talán nem is kértem soha semmit.

A férfi megtörtén, leigázottan meredt az asztalterítőre.

– Hagyjuk, hagyjuk ezt – dadogta.

– Tovább nem lehet, Elek. Be kell látnia. Én szá-moltam vele, s tudom, hogy elég volt, változtatni kell az életen. Nem rólam van szó, ne értsen félre – folyéko-nyan, nyugodtan beszélt, a könnyei már fölszáradtak. – A gyermekünk jövőjére gondolok. Mi lesz vele, ha mi tel-jesen összeomlunk?

Kis szünetet tartott, mintha teljesen ki akarná élvezni a zűrzavart, amit a szavai idéztek föl Mártonffyban.

– Magának személyesen kell elmenni az emberekhez. Talán nem vitt el mindenkit az a kereskedő. Vagy ennyit sem hajlandó megtenni értünk? Értem és a leányáért! Erzsike egyetlen gyermekünk nekünk...

Csak már elhallgatna! Mártonffy alatt parázssá vált a szék. Tusakodott magával.

S az asszony egyre duruzsolt, nem szenvedélyesen, nem érzelmi kitörésekkel fűszerezve, de lelkiismeretet ébresztgető, fakó, monoton hangon:

– Mennyit harcoltam valaha az ital ellen! Mennyit kértem, könyörögtem, hogy mérsékelje az alkoholt! Ha nem itta volna el a jellemét, a férfiasságát, akkor most ahhoz is volna ereje, hogy megtegye a legszükségesebbet. Ura volna az akaratának! Volna bátorsága!

Ez már túlságosan sok volt, a férfi nem bírta el. Legyőzhetetlen nyugtalanság vett rajta erőt. Felpattant az asztaltól, s gyors léptekkel járkálni kezdett a szobában.

Fáradt, de mégis feszültséggel teli csönd borult köréjük.

Az asszony minden kártyáját kijátszotta. Nincs tovább! A kezét nézte hosszan, elgondolkozva, valami aztán még eszébe ötlött, s gyorsan ki is mondta:

– Hiszen maga annyi jót tett az emberekkel! Lehetetlen, hogy elfeledték volna!

Mártonffy nem tartotta számon a „jótéteményeit”. Felesége figyelmeztetésére, mintha egy láthatatlan kéz visszarántotta volna sétálás közben, hirtelen megállt. Kérdőleg nézett az asszonyra. Mintha azt sem tudná, hol van. Aztán tovább folytatta sétáját a kályha előtt.

Valóban, rémlik neki, hogy egyszer egy Herlea Martin nevű gazdának elintézte a büntetését. Még a háború előtt történt, csak homályosan emlékezett reá. A módos gazdák közül való volt, s a szegény határpásztorok nagy örömmel hajtották be a teheneit, mintha kincset leltek volna a tilosban. Az állatok szedegetés közben idegen vetésbe tévedtek, s egy darabon letépdesték a frissen sarjadt kukoricát. A föld egy öregemberé volt, akinek a fia Amerikába vándorolt, egyetlen leánya pedig városban szolgált. A gyámoltalan vénember, a megkopasztott földecske gazdája még sírt is bánatában. Hiszen nagy kár egy szegény em-

bernek, ha a tehenek bekapnak a vékonyka szalagként elnyúló, friss vetésbe, s lelegetik a télire való egy részét.

A főszolgabíró úr nem sokat teketóriázott. A határpásztorokat és a szegény öregembert meg az anyókat, aki elkísérte az irodába az urát, pattogó szavakkal kikergette. Herleának pedig kezet nyújtott, s megnyugtatta, hogy menjen csak haza, egyet se fájjon a feje a tehenekért, nem kell fizetnie semmit.

A gazda szélesen mosolygott, s fogadkozott, hogy egyszer majd meghálálja a nagyságos főszolgabíró úrnak.

Akkoriban Mártonffy nem sokat törődött a hálálkodással.

Ki is lehetett az a Herlea? Már akkor javakorában levő férfi volt. Talán el is költözött azóta az élők sorából. Mártonffy nem tudta.

Hát Kádár Vencel? Szintén a tehetős gazdák sorából való. Bizonyára Kádár is ott hagyta volna a fogát Galíciában vagy a Doberdón, ha Mártonffy nem segít rajta, s nem mentesíti annak idején a katonai szolgálatról. Ma is látja Kádár alázatosan pislogó szemét, amint hűséges kutya módjára a nagyságos főszolgabíró úr kezét is képes lett volna megnyalni.

Kádárra később megharagudott. A Mártonffy-birtokból kisajátított földekből a húszas évek derekán a részesedők el-eladogattak egy-egy darabot. Ezekből Kádár is vásárolt. Pedig a volt főszolgabíró ráüzent volt, hogy nem ajánlja a földvásárt.

Az emlékezések kissé fölvilványozták. Leakasztotta a puskáját a szegről, mintha vadászni indulna, s dohogva, méltatlankodva átsietett az udvaron.

Vitatkozott saját magával, a feleségét emlegette: ördögi hatalom van az asszonyok birtokában!

Mártonffyné a jelenet után kissé csillapodva lesett a távozó után. Megörvendett, amikor meggyőződött, hogy férje nem a kerten át, a mező irányába indult, hanem keresztül az udvaron, a falu összevissza hajigált, csepegő ereszü házai felé.

Elégtétel volt neki, hogy Mártonffy Elek az ő kérésére elindult napszámosokat keresni. Hiába, egy ilyen úrnak tekintélye van, s személyes megjelenése bizonyos varázssal bír a parasztok közt – képzelgett Lenke asz-

szony. – Kár, hogy nem tette meg már előbb. Ma már olyan időket élünk, hogy az uraknak le kell ereszkedniük az egyszerű nép közé.

Talán-talán mégis sikerül elhárítani a leselkedő veszélyt.

Az útestet foltokban lepte el a kásás, olvadt hó leve. A gübbenőkben meggyűlt a víz, s kerülgetni kellett a tócsákat, bár Mártonffy úr szegekkel kivert, erős, duplatalpú bakancsába nem szivárgott be a nedvesség. Térdnadrágot hordott, s lábszárát sötétbarna gyapjúharisnya burkolta. Egy idő óta letette a csizmát, mert a bakancsot erősen megkedvelte, könnyebben is mozog vele künn a mezőn.

Az utca két szélén nagy halomban púposodott a rokkant nedves hó. Senki sem iparkodott elhordani, úgy maradt, ahogy annak idején összeseperték. Az egyre erősödő napsugarakra várt a föladat, hogy lassanként fölszívják. A frissen mosdott házak ereszeről csüngő jégcsapok sűrűn csöpögtek, s a folytonos csepegés árkot vajt az ablakok alatt.

Amott pár lépésnyire Mártonffy úr szemébe ötlött a ház, amelyben valaha a teheneivel bajba került Herlea Martin lakott. Szinte hihetetlennek tűnt, hogy be kell nyitnia a kapun, bekopogni a gazda házába, s kérni, hogy vagy ő vagy valakije vállaljon napszámosmunkát az erdőn. A ház halványkéken ágaskodott, ami némileg fölbátorította a nagyságos urat. A kék meszelés hagyománya még a jobbágyidőkből maradt. Nyilvánvaló, hogy a Herlea ő sei jobbágyai voltak a Mártonffyaknak.

Fejét oldalt billentve erősen kémlelt befelé az udvarba. Látta a kéményből magasba törő barna füstöt, de szinte megkönnyebbült, amikor elhaladt a kapu előtt.

Egy csizmás asszony jött szembe vele, fél kezével a szoknyája szélét emelgetve.

– Mondjad csak, te izé, hogy is hívnak? – szólította meg.

– Dumáné vagyok, Kiss Rozi. Isten éltesse a nagyságos urat.

– Aha, Kiss Rozi. Hát mondjad csak, Rozi, itt lakik az öreg Herlea ebben a házban? – bökött fejével vissza, a háta mögé.

A kérdezett nagyot nézett:

– Ó, ezt a házat még életiben eladták.

– Vagy úgy? Nem is tudtam.

– Az öreg Herleát vagy hét éve, hogy kikísértük a temetőbe.

– Lám, én nem is tudom – álmélkodott közömbösen.

Olyan távol élt a falutól, olyan idegenül, hogy szinte semmit se tudott az emberek életéről.

– Hát Kádár Vencel? – mutatott egy másik házra, jóval lennebb.

Az asszony éledező gyanakvással méricskélte a nagyságos urat. Kicsit hátrahúzódott. Mártonffy úrnak rémesen zavarosak voltak a szemei. Rozinak torkában dobogott a szíve. Lopva körülnézett, hogy merrefelé lehetne egérutat találni, ha netán...

– Kádár Vencel bá! Azt tetszik kérdezni, aki beköltözött a vejéhez városra?

Az úr úgy nézett az asszonyra, mintha álmodot látna:

– Hát beköltözött?

– Bé. Még tavalyelőtt.

Tehát hiába is kopogtatna az ajtajukon. Különben is itt a falu közepén inkább a módos gazdák laknak, – kinek harminc-negyven holdja, kinek nyolc-tíz darab földje pöf-feszkedik a határban. Ilyen emberek nem szoktak napszámba járni, s inkább lemondának a mindennapi kenyerükről, semhogy valakinek a kegyeire szoruljanak.

Föl sem ötlött benne a kérdés, hogy miért, hogyan költözött Kádár Vencel városra. Szokatlan jelenség volt pedig a korabeli parasztoknál, akik semmi pénzért sem hagyták el a földjeiket, legszívesebben magukkal vitték volna a sírba is.

A falu utcáját tétova léptekkel rová Mártonffy lelken erőt vett a csüggedés. Hiába is próbálkozna ezeknek a büszke homlokzatú, magas kéményekkel hivalkodó házaknak a lakóinál. Gazdaember nem megy napszámba.

Lennebb pedig, ahogy az alszeg felé közeledett, az egymás mellé sorakozó kis épületek egyre igénytelenebbek lettek, ablakaik alig tenyérnyiek, kerítéseik rogyantak, némelyiknek a tetőzetét zsindely vagy szalma borította.

A falu vége felé a kis agyagfalú házak mind összébb bújnak, mintha melegíteni akarnák egymást. Az udvarok is keskenyek, némelyik csak akkora, hogy alig bír megfordulni rajtuk egy szekér.

Kihez kopogtasson hát be? Kitől remélhet segítséget?

A faluszél lakóitól jobban rettegett, mint a sátántól, mely egyszer majd biztosan megjelenik előtte, s elragadja bűnös lelkét. Még a fejét is elfordította, a szemét sem vetette az ablakokra. Onnan származott minden baj. Azokból az egymásra támaszkodó, igénytelen kicsi házakból ömlött ki a veszedelem az ő életére.

A fenébe is! – lépett serényen, s a puskát megbillentette a hátán. Igazi bolond asszonyi ötlet volt, hogy személyesen nézzen favágók után. Fejét hátravetette, s katonásan merev léptekkel sétált ki a községből, majd megkönnyebbülten lélegzett föl, mikor a fehér-fekete foltos, vetkőződő mező tavaszi illatokat párologtatva tárulkozott eléje.

Nagyot sétált a határban: összevissza kószált céltalanul. Néha felszökkent, s menekülve iszkolt egy-egy nyúl, de rég lejárt már a nyúlászat ideje, nem süthette rájuk a puskáját.

Késő alkonyatban vetődött haza.

*

Erzsike a díványon feküdt, amikor benyitott hozzá az édesanyja, hogy ebédhez hívja. A leány két pokrócba burkolózott, s egészen elveszett a széles díványon a sok holmi között. Kezében könyvet tartott, amögül emelte föl a szemét.

Az anyának nyomban feltűnt a lány sápadtsága.

– Mi van veled, szívem?

– Semmi.

Erzsike a családi perpatvarokban, amelyeknek akarva, nem akarva tanúja volt, egészen az apja pártjára állott.

Csak azt a lovat ne mind emlegetné! Szeretett volna menekülni, amikor unos-untalan azt kellett hallania, hogy az anyja fiatal korában milyen kitűnő lovagló volt. Ha elképzelte ennek a hervatag, vénülő orcának egykori szépségét, lelkét oly kínosan emésztette az irigység, a harag

és a felgyülemelő gyűlölet, hogy már-már hangos kiáltásokban tört ki.

A kályhában erősen égett a tűz, s a meleg szétáramlott a szobában.

– Talán nem vagy beteg? – lépett közelebb Mártonffyné, s kinyújtotta a kezét, hogy megérintse a leány homlokát. De Erzsike a finoman ványolt, kellemes tapintású pokrócot gyorsan a fejére húzta.

– Talán nincsen lázad?

– Semmiség. Borzongtam egy kicsit, aztán lefeküdtem.

– Na, még csak az hiányzik, hogy beteg légy.

– Nem leszek beteg. Nem akarok beteg lenni.

– Épp elég bajom van szegény apáddal. Jó, hogy erőt vett magán, és személyesen indult el a favágók ügyében. Nagy dolog, hiszen soha egy lépést sem tett a gazdaság érdekében.

Diadalt, győzelmet sugároztak a szavai. S ezt megérezte a leány.

Nem válaszolt. A könyv lapjain babrált, mintha sürgetné, hogy távozzon már az anyja, s hagyja őt, hadd folytassa az olvasást.

Lenke asszony magában számolt. Alig mozdultak keskeny ajkai, s tekintete elkalandozott. Tíz, tizenöt, huszonhárom... Igen, esedékes.

Erzsike hónapról hónapra mind nyugösebb, érzékenyebb és szeszélyesebb lett ebben az időszakban.

Férjhez kellene mennie. De kihez?

Ha Mártonffyné erre gondolt, megrémült a jövőtől. Simogatta a homlokát, s nem bírt tájékozódni.

– Orvost kéne hívni. S valami nyugtatót...

Erzsike hevesen tiltakozott:

– Nem, nem! Felesleges!

– Azért muszáj ebédelni.

– Köszönöm, nem kérek.

Persze, hogy elküldjön a körorvosért, ez kissé körülményes. A lovak nincsenek is itthon, azokkal Dudás járja a környékbeli falvakat. Ki tudja, milyen eredménnyel. Kevésbé bízott Dudás útjának sikerében, a férjétől többet remélt. Ha arra gondolt, hogy most tárgyalásokat folytat a paraszttal, vitatkozik velük, ígéretet nekik, még

el is mosolyodott. Nem lett volna szabad végsőkéig feszíteni a húrt. Ha előbb közeledik a férjéhez, talán sok minden másképpen történik...

Elmúlt az idő, tovaperegtek az évek... A mulasztásokat már aligha lehet jóvátenni, sem a helytelen lépéseket korrigálni...

Gyakran lesett ki az ablakon. Remélte, hogy egyszer csak fölbukkan Mártonffy alakja. De a férfi késett.

Kora délután üzent Mátyásért.

Hosszasan fürkészve szemlélte a fiatal orvost. Az arcáról megállapította, hogy lefogyott. Mi az ördög, itt mindenki sorvad, őrlődik, emésztődik? Rajta is kegyetlen rombolást végeztek az utóbbi évek. Már akkor megrokant, amikor azon a sok hercehurcán át kellett esnie a földek miatt. Sohasem felejtí el.

Azóta öregszik, mélyülnek szája körül a barázdák...

Erzsikéhez beszűrődtek a szomszéd szobából a hangok. Megismerte nyomban, hogy Szabó Mátyás beszél, s azt is hallotta, amint az anyja fölnevetett. Mi ez? Képmutatás? Vagy valóban kacaghatnékja támadt ebben az életüket gyökerestől tépdeső felfordulásban? Elöntötte a harag, s nőttön-nőtt ellenszenve az anyjával szemben.

Ki tudhatja, miféle titkokat rejteget múltjában ez a színészkedő, kegyetlen asszony. Voltak percek, amikor szeretne volna faggatóra fogni, s kikérdezni a régen múlt időkről. Aztán megborzadt. Ha beszélni kezdene, ő bizonyára bedugná a fülét, és futva menekülne. Kiszaladna a világból!

Hovatovább mindinkább megrögződött benne a meggyőződés, hogy apja, ez a meleg szívűnek vélt „áldott jó ember”, a felesége áldozata. Ki tudja, mi történhetett közöttük, hogy végül ivásra adta a fejét, s elmerült teljes életével az ital mámorában.

Aztán a hangok künn a másik szobában fojtottak lettek, elhalkultak.

Erzsike tudta, hogy róla beszélgetnek. Olyan erős tűz öntötte el, hogy kénytelen volt tenyerébe rejteni az arcát. Összeesküvést szőnek a háta mögött. Az ő testének legrejtettebb titkait tárgyalja az anyja egy idegen férfivel! Hiszen Mátyás nem orvos az ő szemében. Jaj, micsoda szégyen! El kell süllyednie!

Ingerülten harapdálta az ajkát.

Hosszas tanácskozás után Mártonffyné nagy óvatosan benyitott a szobába.

– Vendéged van – mondta mosolyra húzott szájjal.

– Nem fogadok vendéget! – kiáltotta Erzsike hangosan, idegesen, hogy a másik szobában várakozó férfi is meghallja.

Mártonffyné sietve becsukta az ajtót, bár tudta, hogy már késő. Aztán közelebb lépett a díványhoz:

– Ne számárkodj. Mi bújt beléd?

– Hagyjanak nekem békét!

– Azt sem kérdezed, ki van itt.

– Fölösleges. Hallottam.

Az anya zavarban volt:

– Nem hallhattál semmit.

– Mindent!

– De fogadnod kell Mátyást.

– Senkit!

– Hiszen orvos...

– Orvost sem!

Lecsapta a könyvet, s durcás mozdulattal befelé fordult.

„Apja vére – szomorodott el Mártonffyné. – Heves, indulatos, féktelen, sem embert, sem istent nem ismer a saját vérének zajgásán kívül.” S visszament a másik szobába. De már mosolygott is, mintha mi sem történt volna, a társasági jó modornak megfelelően. Első pillantásaival kereste Mátyás arcán az árulkodó kifejezést, s próbálta leolvasni, hogy hallotta-e Erzsike kategorikus szavait.

A fiatal férfi magába roskadva ült a széken. Valami hiányzott neki a szobából, azt kutatta. Később rájött, hogy a házigazda hiányzik.

– Látja, nem lehet vele beszélni. Ez az, amit mondtam. Roppant ideges és szeszélyes ilyenkor.

Úgy látszik, a fiatal orvost is töprengések foglalkoztatták, mert Mártonffyné közlése sem zökkentette ki mérlázó hangulatából. Mintha nem nagyon érdekelte volna az Erzsike betegsége. Pár udvarias szót váltottak még, majd az orvos eltávozott, mentegetőzve, hogy nem akar sokáig időzni.

Ezt persze Lenke asszony zokon vette. Hiszen épp most akarta elpanaszolni, hogy a kommunista izgatás milyen bonyolult helyzetbe sodorta őket.

Az asszony egyre türelmetlenebbül jött-ment a házban. Szeme mindegyre az utcára néző ablakokon csügött. Már azt is elképzelte, hogy talán Mártonffy beült a kocsmába, puhítani az embereket. Noha a kocsmát a züllés lépcsőfokának tekintette, ez esetben azt is elnézte volna az urának, az ügy érdekében.

Nagyon meglepte, amikor estefelé, hideg csípte orcával, sáros bakancsokkal s láthatóan fáradtan, férje nem az utca felől, hanem a kerten át tért haza.

Ha nem egyéb, eltekeregte az időt. Ami a jelenlegi helyzetben megbocsáthatatlan bűnnek számított Lenke asszony szemében. Heves szívdobogással sietett Mártonffy elé.

Ismét egy nap veszteség, s a szerződés... Jaj, istenem, az a szerződés! Az asszony már mindent tudott a vasúttal kötött ügyletről, csak a szerződésben szereplő talpfa mennyisége és az összeg maradt titokban előtte. Illetlen dolognak tartotta az urától kérdezősködni; az ilyesmi nem korrekt.

Úgy tett, mintha útját állná a küszöbön átlépő férfinak.

Állt, sötéten kimagasodva a konyha félhomályából, és nem szólt, nem kérdezett.

Egy pillanatra Mártonffy is meghökölt, s szembenézett az asszonnyal.

Savószerű, vérekes szemeinek tekintete üres volt, mint a halottaké.

Ő sem szólt.

Aztán az asszony oldalt lépett, jobbra.

Ekkor a férfi szó nélkül elhaladt mellette.

Mártonffyné mindent megértett, tisztában volt a helyzettel.

Nem maradt más hátra, minthogy virrasszon és figyelje, mikor érkezik meg Dudás. Késő éjszakába fordult az idő. Feljött a hold, s a kitisztult télvégi égről hideg fénnel hintette be a tájat. A kerti fák árnyai sötét vermeket ástak a fák tövében. A falu már mélyen aludt. A kocsmában is kioltották a lámpákat.

A szekézőrgésre Lenke asszony nagykendőt terített a vállára, kisietett az ajtó elé, s fülelt az éjszakába. Hallotta, amint Dudás perelt a lovakkal, majd kifogta ő ket s itatni vezette. Sehol senki. Közeledett a bronzszínű éjszakából sejtelmesen kibontakozó kerek kúthoz, ahol az itatóvályú nyúlt el hosszan.

Az egyik ló, amint Dudás a kötőfékjénél fogva vezette, megtorpant és felhorkant. A férfi figyelt, előrehajolt, s észrevett valamiféle sejtelmes árnyékot.

– Ki után esz a fene, te szajha, ilyen késő éccaka?

– Mi újság, Ferenc? Sikerült? – szólalt meg az asszony.

Dudás felismerte a hangot, s annyira megrémült, hogy a kötőfék kiesett a kezéből. Sietve a kucsmájához kapott, megemelte, s közben maga is mélyen meghajolt.

– Bocsánatot kérek. Nem ismertem meg, nagyságos asszony...

– Semmi baj, Ferenc. Remélem, jó híreket hozott.

A szolga nagyot sóhajtott:

– Csak annyit mondhatok, hogy mindenfelé megbondult a nép...

Elég volt: Mártonffyné ezt is megértette. Alig észrevehetően bólintott a fejével, majd megfordult, s a tornác-hoz vezető lépcsősor irányába eltávozott. Dudás kísérté tekintetével, s látta, hogy a nagyságos asszony olyan nehézkesen, meggörnyedve lépegetett fölfelé a lábai alatt alig recsenő lépcsőfokokon, mintha maga a bánat nehezédett volna a vállaira...

Másnap reggel Erzsike már el sem hagyta az ágyat. Nyugtalan éjszakája volt, zavaros álmok üldözték, s mindegyre fölriasztották. Reggel alig pitymallott, a szeme már nyitva volt. Várta, hogy a külső fény belopakodjék a szobába.

Később Regina nyitott be nagyon félénken s tartózkodva. Kis tálcán hozta a reggelit: tejfölös meleg kávé, vaj, lekvárt.

– Húzza félre a függönyt! – szólt rá Erzsike.

A tálcát a leány letette az asztalra, aztán szinte lábujjhegyen közeledett az ablakhoz, hogy bebocsássa a kinti fényességet. Nedvesen párologtak a gazdasági épületek barna cseréptetői, s közben csepegett az eres mindenfelé.

Regina ügyetlenkedett. Ruhát mosni, vasalni, kapanyelet fogni, szénát gereblyézni, sarlót forgatni ügyesen tudott, de amikor ráhárult a földat, hogy kiszolgálja a ház kisasszonyát, olyan zavartan és félszegen mozgott, hogy rossz volt nézni. Most is, miután világosságot varázsolt a szobába, fölvette az ezüst tálcát az asztal szélé-ről, s odavitte az ágyhoz. Hiába nézett körül, nem volt hová letennie. Visszahelyezte hát az előbbi helyére. Egy széket tolt az ágy fejéhez, s aztán ismét kezébe vette a tálcát.

– Mennyit pizmog – szólt rá Erzsike. – Kihűl a kávé.

De egyáltalán nem sietett utánanyúlni a csészének.

Reginának reszketett a keze, s nem tudta, hol pihen-tesse meg a pillantását. Megkönnyebbült, hogy a reggeli végre rendeltetési helyére került, s iparkodott kifelé a szobából.

Ekkor szigorúan rászólt a kisasszony:

– Álljon meg, és mutassa a kezét!

Regina visszafordult, nagyot nyelt. Kezét önkéntelenül a köténye alá rejtette.

– Mutassa! Biztosan retkes!

– Ó, igazán – rándult meg Regina ajka. Szégyellte magát rettentően. ^k

– Miért dugdossa?

– Az én kezem reggeltől estig vízben ázik. Tessék hagyni.

– De megmosta ma reggel? Erre feleljen!

– Folyton mosom. Ki van repedezve.

– Biztosan varas!

Már hiába akart volna kimenekülni, nem tudott. Állt földbe gyökerezve, megdermedve. Szeme lopva rávillant Erzsike kékes erekkel átszótt, bársonyosan sima kézfejére. Az övé vörös volt, tespedt, kimarta a hideg, körmei le-töredeeztek, s olykor a repedezett bőrből valóban kiserkent a vér.

Nem is tudta mostanig, hogy milyen keze van neki...

Iszonyúan röstelkedett ez előtt a finom, ápolt úri kis-asszony előtt.

– Nem érti, mit mondtam, maga ostoba!?

Regina szája megremegett, szeme kiharmatosodott.

– Mutassa a kezét! S ne nézzen úgy rám, mint egy borjú!

Regina egy idő óta észrevette, vagy inkább megérezte, hogy a kisasszony nem szívlelheti, szüntelen kötekedik vele, szavaival, ha teheti, megalázza, durva és kíméletlen hozzá.

Nem akarta semmiképp kihúzni görcsökben szoruló kezét a köténye alól. Ennek ellenére mégis kivonta, s tétozva és szégyenkezve a másik leány szeme elé emelte. Úgy nézett, mint a mélybe merülő, akinek szeme segítségért esedezik.

– Tessék. Mit akar a kisasszony a kezemmel?

– Fúj! – fordította el a fejét Erzsike utálkozva. Regina arcán alácsordultak a könnyek. Szíogott, hüpögött.

– Nekem ne böggön itt, hanem mossa meg a kezét, és tartsa rendben! – Azt akarta mondani, hogy többé ne kerüljön a szeme elé ilyen kezekkel, de eszébe jutott, hogy ezzel talán örökre elriasztja, azt pedig nem szeretne volna, már csak azért sem, mert kedve telt benne, hogy szekírozza, sértegesse.

– Holnap reggel jelentkezik nálam a kezével! Addig tegye rendbe!

Regina sírt keservesen, vérig bántva, s arcát vörös, csontos tenyerébe rejtve támoogyott az ajtó felé.

De a kegyetlen hang utánakapott:

– Ki engedte meg, hogy távozzék?

– Megyek... Dolgom van... Tessék hagyni engem...

– Még nem mondtam meg mindent! Arra feleljen: egyáltalán szokott maga mosdani? – Szeme ellenségesen tapadt a cselédleányra, irigykedve nézte annak telt, minden lépésre táncosan ringó farát, gazdag keblét, széles, gömbölyű vállait, melyeken feszült az egyszerű, de tiszta blúz. – Olyan szaga van a testének, hogy a szoba másik végéből idebúzzlik. Pihá! Milyen undorító! Mosakodjon rendesen.

Erre teljes erővel tört ki a sírás Reginából.

De fel is lázadt az önérzete: nem törődött már a kisasszonnyal, hiába akarta visszatartani, hiába kiabált utána

éles hangon, hogy jöjjön vissza. A leány kilépett a szobából...

Ezen a délelőttön, mialatt a másik szobából gyakran áthallatszott a szülők engesztelhetetlen vitája, Erzsike belemerült az olvasásba, s azzal a gondolattal foglalkozott, hogy délben semmiképp sem fogadja el az ebédet más-tól, csakis a Regina kezéből. A leánynak kell behoznia! S akkor majd újra megalázza, odamond neki. Törte a fejét, hogy mivel sebezhetné meg a legfájóbban.